

časopisa Etnološkog instituta SANU, br. 2, Beograd, 2020. – u štampi

Dr Miloš Panbkov, prikaz: Belić, Uglješa (2018). *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost*. Fondacija akademika Bogumila Hrabaka za publikovanje doktorskih disertacija, Vojvođanska akademija nauka i umetnosti. Novi Sad, 206 str.

Ovom publikacijom istoričar dr Uglješa Belić skreće pažnju i na druge oblasti svog naučnog interesovanja poslednjih godina: enciklopedistiku, rodne studije i interkulturalnost, povezujući ih sa bazičnom disciplinom. Monografija je najvećim delom rezultat njegovog rada na doktorskoj disertaciji odbranjenoj na Univerzitetu u Novom Sadu septembra 2016. godine, dopunjena primerima koji dodatno osvetljavaju i pokazuju različite vidove diskriminacije u enciklopedijskom tekstu.

Naslov knjige odnosi se na domen interdisciplinarnih rodni studija, a podnaslov (Ideologizacija i interkulturalnost) na određene aspekte analitičkog pristupa. Četiri su osnovna poglavlja koja čine ovu knjigu: nakon *Uvoda* (1–17) slede *Metodologija istraživanja* (18–130), *Rezultati istraživanja* (131–144) i *Zaključna razmatranja* (145–154), za kojima slede *Prilozi* (155–198) sa spiskom tabela i fotografija žena koje su dobile odrednicu.

U *Uvodu* Belić najpre definiše enciklopedijski tekst kao naučno delo sistematizovanih podataka, preciznije, „kao rečnik koji daje sažete podatke iz svih oblasti ili iz jedne oblasti posebno” (Klajn i Šipka, 2006, 440), a potom daje kritički pregled objavljenih nacionalnih enciklopedijskih projekata pod početka 20. veka do danas (*Narodne enciklopedije srpsko-hrvatsko-slovenačke, Enciklopedije Jugoslavije, Srpske enciklopedije i Enciklopedije Vojvodine*). Na kraju pregleda zaključuje da je u Srbiji do sada izostala kvalitetna diskusija o osobinama enciklopedijskog teksta kao naučnog diskursa u kome se prepoznaje moć institucija. Upravo je to razlog što u sadašnjem takvom tekstu možemo uočiti oblike diskriminacije, na primer u odnosu na žene, na veliki deo ukupne populacije. Vladajući stavovi o enciklopediji kao nezaobilaznom dokumentu svake kulture pokazuju da se enciklopedija shvata kao „muška percepcija” vrednosti nacionalne kulture (str. 8). Da bi se objektivnije vrednovao doprinos žena iz različitih oblasti društvenog života, potrebno je istražiti sadržaj, formu i nameru pisanja enciklopedijske jedinice danas i dati kritičku procenu kako bi se ovaj žanr naučnog teksta promenio. Osnovno teorijsko polazište autor nalazi u

Teoriji o drugosti (Simon de Bovoar, 1983). Za autora je „...važno istražiti i pokazati različite oblike “drugosti” ženskih osoba, uključenih u enciklopedije, ali i različite oblike odsutnosti iz nje. Pored toga, teorijski okvir čini i *evolucijska kulturna ekologija*, zasnovana na proučavanju kulturnih ekosistema, tako da se uvažavaju regionalne i nacionalne komponente zajedničkih država na jugoslovenskom prostoru (str. 12).

U *Metodologiji istraživanja* cilj je „provera postojanja implicitne diskriminacije prema ženama iz različitih grupa u postojećim enciklopedijskim odrednicama, te predloži za prezentaciju žena u enciklopedijskom tekstu kojim se uvažavaju rodne i druge specifičnosti, kako iz rodne tako i iz savremene perspektive” (str. 18). Autor je formirao dva istraživačka uzorka: u jednom analizira sadržaje odrednica početnih slova latinice i azbuke (A i B) u enciklopedijama objavljenim tokom (prethodnih) devedeset godina (*Narodne enciklopedije*, 1925; *Enciklopedije Jugoslavije*, 1955–1971 i 1980–1990; *Srpske enciklopedije*, 2011. i *Enciklopedije Vojvodine*, 2008), a drugi se sastoji iz 106 novih odrednica o ženama bez elemenata diskriminacije, po predlogu autora, formiranih na osnovu Uputstva za pisanje enciklopedijske odrednice.

Autor nakon toga predstavlja sadržaj uzorka koji je sam oformio, zajedno sa obimnom literaturom (rečnicima, enciklopedijama, bibliografijama, naučnim radovima, monografijama), upotrebljenom kao izvor podataka i tabelarnim prikazom: imena, godina rođenja, titule i zanimanja žena. Tekst odrednice počinje podacima o školovanju i obrazovanju, a nastavlja se važnim dostignućima u profesiji, navođenjem titula, društvenih funkcija i priznanja. Uglješa Belić analizira enciklopedijsku odrednicu kao jedinicu analize sastavljenu iz četiri sastavna dela, sa bibliografijom i literaturom i obrazlaže osnovne kriterijume za svoj izbor žena u novom korpusu: nezastupljenost u postojećim enciklopedijama, dobijena društvena priznanja, pozicija moći i rodno osetljiv jezik.

Rezultate istraživanja autor predstavlja na nekoliko nivoa: podacima o predstavljanju žena u odrednicama u pojedinim naučnim, umetničkim i drugim disciplinama za svaku od navedenih enciklopedija; podacima o prisustvu žena u uređivačkim odborima i autorstvu odrednica i zastupljenosti rodno senzitivnog jezika.

Od ukupno 508 odrednica (koje počinju slovima A i B) u *Narodnoj enciklopediji* s početka 20. veka (1925), samo se 5,11% odnosi na žene. Najveći broj žena uvršten je u sadržaj ove

enciklopedije na osnovu rodbinskih odnosa ili angažmana u nekoj od grana umetnosti. Belić konstatuje da je izbor saradnika *Narodne enciklopedije* bila nacionalna pripadnost (srazmerno prisustvo konstitutivnih naroda Kraljevine Srba, Hrvata, Slovenaca), ali ne i rodna – među njima nije bilo žena, bar ne u analiziranom korpusu na slova A i B. Autor ipak napominje da je urednik *Narodne enciklopedije* Stanoje Stanojević kao jedan od nedostataka istakao neadekvatan tretman „ženskog pokreta i ženskog pitanja”.

Analiza oba izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*, nastala nakon Drugog svetskog rata (1955–1971. i 1980–1990), takođe pokazuje manji broj žena saradnica u redakciji (u prvom izdanju 8,7%, a u drugom 11,5%), a procenat enciklopedijskih odrednica u vezi sa ženama i dalje je nizak.

Zasnovanost na pouzdanim izvorima i činjenicama, kao i potreba da njen sadržaj odražava u punoj meri aktuelno stanje srpske nauke i ukupne društvene svesti (ali ne i rodne!) jedan je od prioritarnih zadataka *Srpske enciklopedije* s početka 21. veka (2011). Belić se pita da li proklamovana društvena svest isključuje vrednosti poput rodne ravnopravnosti, subjektiviteta Autonomne Pokrajine Vojvodine ili antifašizma. Pored svih dostignuća i usvojenih društvenih normi o rodnoj ravnopravnosti u 21. veku, i u ovoj enciklopediji se samo 13,2% enciklopedijskih odrednica odnosi na žene, a mali broj žena se nalazi i u sastavu uredništva.

Rad na *Enciklopediji Vojvodine* započet je tokom 2008. godine (nosilac projekta bila je Vojvođanska akademija nauka i umetnosti), a zamrznut već 2013. godine, „kada je odlukama Ustavnog suda Srbije 2013/14. AP Vojvodini osporeno pravo da se bavi naukom i tehnološkim razvojem, osporena VANU, a samim tim i rad na projektu Enciklopedija Vojvodine”. Među odrednicama na slova A i B, 8% sadržaja se odnosi na žene, u redakcijama je veći broj saradnica (34,7%) i članica stručnih redakcija (26,1%), dok ih je u uredništvu manje – samo 10,5%. Za razliku od prethodnih analiziranih enciklopedija, oblasti delovanja u kojima su žene najprisutnije su, pored umetnosti, nauka, obrazovanje, borba protiv fašizma, kultura, zdravstvo i sport.

Autor analizira odrednice u kojima je prisutna implicitna ili eksplicitna rodna diskriminacija, naročito s obzirom na bračno stanje i zaključuje da je model pisanja odrednice pod uticajem ranijih enciklopedijskih praksi patrijarhalnog modela (da žena pripada ocu, mužu, bratu) i daje predlog za promenu toga stanja. Izdvaja i nevelik broj pozitivnih primera: nekoliko autora,

mahom iz Hrvatske i Slovenije, koristilo je rodno senzitivne termine za navođenje zanimanja žena (slikarka, glumica, novelistkinja).

Sadržaj novoformiranog korpusa analizira najpre kroz popis oblasti delovanja žena: obrazovanje (65), nauka (44), borba protiv fašizma (20), umetnost (17), zdravstvo (15), politika (14), kultura (9), javni poslovi (8), informisanje (7), rodnost i rodne studije (4), religija (4), poljoprivreda (4), sport (3), itd. Predlaže da se nedostaci u metodologijama i konceptima postojećih enciklopedija prevaziđu tako što će, na osnovu datog predloga, biti primenjeni kritirijumi za adekvatan izbor ličnosti, jezičke formulacije i kompozicije teksta odrednice. Uglješa Belić svojim izborom insistira na sagledavanju ženskog enciklopedijskog nasleđa u skladu sa profesionalnim orijentacijama žena u 21. veku, tako da odabrane profesije odgovaraju ekonomskoj i akademskoj realnosti i da pokažu stvarno učešće žena u važnim društvenim i političkim procesima.

U *Zaključnim razmatranjima* autor konstatuje nedovoljan broj odrednica o ženama u analiziranom enciklopedijskom korpusu, kao i njihovu implicitnu diskriminaciju. Sadržaj odrednica o ženama je kraći u odnosu na druge, uz elemente rodno diskriminacionog/seksističkog govora. Nesrazmera postoji i u sastavu uređivačkih odbora enciklopedija, jer ga čini veoma mali broj žena. Predlog 106 novih enciklopedijskih odrednica autor vidi kao model koji treba da pokaže da su rezultati istraživanja o rodnoj dimenziji enciklopedijskog teksta posledica vekovne paradigme *Mi i One*, da u muškom svetu nema mesta za „njih”, izuzev u domenu zabave i na osnovu rodbinskih odnosa (str. 144). Svoje rezultate dovodi u vezu sa nepostojanjem pluralističkog društva koje bi uvećalo kapacitet tolerancije, interkulturalne i rodne ravnopravnosti i postavilo preduslove za ispravljanje postojećih seksizama i šovinizama. Rečenica koja na najbolji način sumira istraživanje je zaključak „da je žanr enciklopedijskog teksta sazrevao u srpskom jeziku tokom gotovo jednog veka i da danas u njemu nije prisutna rodno osetljiva dimenzija, a da interkulturalnost nije sistematski okvir” (str. 147).

Prilozi sadrže sistematizovani tabelarni prikaz najvažnijih biografskih podataka o ženama iz celokupnog istraživačkog korpusa, zajedno sa spiskom fotografija 94 žena (od ukupno 106) i imenskim registrom.

Zahvaljujući odabranom metodu istraživanja u monografiji, Uglješa Belić određuje kvantitativne pokazatelje diskriminacije: obim teksta u vezi sa ženama u odnosu na ukupan sadržaj

enciklopedije, sastav uredništva, delatnosti u kojima su žene više ili manje zastupljene. Na taj način potvrđuje ideologizaciju vođenu vladajućim, ali i ukorenjenim shvatanjima u nauci i društvu. Izuzev za enciklopedistiku, monografija ima visoku upotrebnu vrednost za studije roda, istoriju i društvene nauke u širem smislu, a posebnu vrednost čini bogata bibliografija radova koja prati svaku bibliografsku odrednicu, ali i knjigu u celini.

Monografija *Rodna dimenzija enciklopedijskog teksta: ideologizacija i interkulturalnost* Uglješe Belića 18. je knjiga u ediciji Doktorske disertacije *Fondacije Bogumil Hrabak* za publikovanje doktorskih disertacija. Fondaciju je osnovao Bogumil Hrabak (1927–2010), redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, na Odseku za istoriju i dopisni član Akademije nauka i umetnosti Kosova 2004. godine.